

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

**MONDROS MÜTÂREKESİ'NİN
100. YILI: I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONU
MÜTÂREKELER VE BARIŞ ANTLAŞMALARI
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI**

24-26 EKİM 2018 / KAHRAMANMARAŞ

BİLDİRİLER

CİLT II

Yayına Hazırlayanlar
Aynur YAVUZ AKENGİN
H. Aytuğ TOKUR

ANKARA - 2019

MONDROS ATEŞKESİ'NİN TÜRKLÜĞÜN DÜNYADAKİ KONUMUNA ETKİSİ

Turan AKKOYUN*



ÖZET

Sebepleri geçmişe uzanan, diğer savaşlarla kıyaslanamayan Milli Mücadele ile birlikte milli egemenliğe dayalı yeni Türk devletinin ortaya çıkış sürecini başlatan Mondros Ateşkes Antlaşması, taraflarını hedeflerinden farklı noktalara sürüklemiştir. Anadolu'da istediklerini yapabilecek konuma gelen işgalciler, Türklerin bağımsızlık yolunu açmıştır. Ölüm-kalım savaşının realist gerekçesi ateşkesin ağır hükümleri ve hukuksuz uygulamaları olmuştur.

Türkiye'nin, doğrudan bağımsızlığını tehlikeye düşüren ateşkes, tarafların içinde yer alan alt grupları da daha farklı tercihlere yöneltmiştir. Başlangıçta Türklerde şaşkınlık, hayret, ümitsizlik, korku, endişe hat safhada görünürken, tarihi fırtınayı gözleyenler de az değildi. Güvenlik, haberleşme, haysiyet, şeref başta olmak üzere kavramlar ve duygular birbirine karışmaktaydı. Karışıklık, işgalcilerin uygulamalarına, ilk andan itibaren "geldikleri gibi giderler" diye haykıran, orduyu muhafaza etmeye çalışan, doğrudan Anadolu insanı ile bütünleşen Mustafa Kemal Paşa'nın "aşama aşama" yürüyüşüyle ortadan kayboldu. Türklük yeniden ayağa kalktı.

Ateşkesin hükümleri mahalli çözümler, matbuat destekli propaganda, askeri terhisin geciktirilmesiyle durdurulmaya çalışılsa da, Türk milleti çok geçmeden bahsi geçen hükümlerden dolayı bağımsızlık savaşına sürüklendi. Türklüğün ezelden ebede tecrübesi, aydın sorumluluğu, vatan aşkı, milli birikimi; düşmanı yok etme projeleri kapsamında ateşkes antlaşmasına planlı bir şekilde yerleştirdiği işgal, denetim, belirsizlik, haberleşme hükümlerini Anadolu'da geçersiz kıldı.

Arayışları kaçınılmaz kılan, haklılık arasında sıralamaya sebep olan, yalnızın peşinde ısrarlı yürüyüşünü sürdürenleri ülkenin gündeminden ve geleceğinden silen, tatbikinden itibaren halkın gerçekle karşılaşmasını sağlayan Mondros Mütarekesi

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, takkoyun@aku.edu.tr

geçmişteki projelerin sonuç bildirgesi olarak ortaya çıksa da daha ziyade Türk milletinin gelecekteki konumunu kontrol altına alma amacı taşımaktadır. Bu yönüyle imzalanmasından önceki ve sonraki yüz yıl için mühim bir tarihi belgedir. Türk kültürüne dayalı olarak bir “Kızılma” haline dönüşen Misak-ı Milli kararlarının da esaslı çıkış noktası olmuştur.

Bildirinin amacı imzalanma süreci çok az bir zamanı kapsayan ancak hazırlık aşaması, hedefleri bu sürecin çok ötesine uzanan, rastgele bir yüzüncü yıla sahip olmayan ateşkesin Türklüğün dünyadaki konumuna etkisini tarih bilimine göre değerlendirmektir. Anadolu Türk’ünü esas alacak çalışmada askeri arşiv belgeleri, süreli yayınlar, hatıralar ve akademik araştırmalardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mondros, Türklük, Anadolu, Mustafa Kemal Paşa, Bağımsızlık.

GİRİŞ

Beşeriyet açısından XX. yüzyıl, önceki onlarca yüz yıldan çok daha yıpratıcı yaşanmış ve arkasında iki dünya savaşı birden bırakmıştır. Bu sebeple içerisinde büyük değişimler yaşanan “yakın dönem tarihi, uzak dönem tarihinden farklı özelliklere sahip bir çalışma sahası”¹ olarak ortaya çıkmıştır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde keskin dönüşüm, alt-üst oluşumun yaşanmasına yol açan Dünya savaşının sebepleri, gelişimi ve sonuçları, topluluklarda farklılıklar göstermiştir. Kontrolden çıkan savaşların önceden hesap edilemeyen dönemlerin başlangıcı olduğu da düşünüle gelmiştir. Böylesine büyük bir olayda galip taraf, menfaatlerini sürekli kılma, düşmanlarının ya da rakip devletlerin tehditlerini geçersiz hale getirme yolunda yeni yapılanmalara öncülük etmiştir. Mağlup devletler kendisine yapılan dayatmalara savaşın sona erme ihtimaliyle boyun da eğmişlerdir. Buna mukabil kazananlar, durumun devamlılığını sağlayacak yapının ve unsurların takipçisi olmuşlardır. Avrupa'nın muzaffer devletleri bir yandan kıtadaki konumlarını, diğer taraftan da deniz aşırı sömürgeleri üzerindeki güçlerini pekiştirme hususlarında dengesiz şiddet uygulamasına girişmişlerdir². Bahsi geçen uygulamalar arasında Türkiye ve İslam dünyası açısından en mühimi, Eylül ayında “Makedonya ve Filistin cep-helerinin çökmesi” ile başlayan arayışlar³ neticesinde 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması olmuştur. Savaş devam ederken İtilaf Devletleri gizli antlaşmalarla Osmanlı coğrafyasını kendi aralarında paylaşmışlar, uluslararası arenalarda kamuoyunda gündemde tuttukları bağımsızlık vaat ettikleri unsurlara ise yer vermemişlerdir. Osmanlı Devletinde yüzyıllardır yaşayan hemen her topluluğun geleceği, ateşkesin imzalanmasıyla farklı denklemlerin çözümüne ya da çözümsüzlüğüne odaklanmıştır.

¹ Belki de bu sebepten dolayı yakın dönem araştırmacıları arasında önemli sayıda siyaset bilimci, hukukçu, iletişimci, diplomat, sosyolog gibi farklı disiplinden gelen bilim ve fikir adamlarıyla karşılaşmaktayız. Geniş bir değerlendirme şurada yapılmıştır: Fatma Acun, **Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi**, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara Temmuz 2017, s. 7.

² Davut Dursun, “Modern Türkiye’den Yeni Türkiye’ye”, **Yeni Türkiye**, nr. 56, Ocak- Şubat 2014, s. 255.

³ Osmanlı Devletinin savaştan ve müttefiklerinden ümidi kesip İtilaf Devletleri nezdindeki teşebbüsleri şurada değerlendirilmiştir. Gotthard Jaeschke, “Mondros’a Giden Yol”, **Bellekten**, nr. 109, Ocak 1964, s. 141.

Savaşın sona ermesiyle Türklük, takriben dokuz yüzyıldan beridir siyasi liderliğini sürdürdüğü İslâm aleminin coğrafyasından çekildiğini kabul etmek zorunda kalırken, Rus tehdidi ve işgali altındaki kısmı, XX. yüzyılın kızıl emperyalizmi sosyalizm ile imtihana girişmiş bir haldeydi.

Türklüğün ikinci anavatanı Anadolu, her şeye rağmen barış olabilir mi uykusundan İtilaf Devletlerinin işgal⁴ yarısına⁵ hukuksuz ortaklar eklemesiyle, bunun ancak silahlı bir mukavemetle sağlanabileceği gerçeği ile uyandı. İtilaf Devletleri Birinci Dünya Savaşı içinde ele geçiremedikleri “ata yurdu” topraklarını da ateşkes hükümlerine göre işgal etmeye cüret ettiler. Çok geçmeden Anadolu hareketinin Türklüğün dünyadaki konumunun göstergesi olduğu kabul edildi. Hareket, sadece bağımsızlığı değil ulusal egemenliği de getirdi.

Mondros Ateşkes Antlaşması

“Muhafız-ı vatan”⁶ olarak askerinin cepheden cepheye sürdürdüğü savaşlara rağmen “acı mağlubiyetin yüz kızartacak neticesi”⁷ ateşkesin sorumluluğu V. Mehmet Reşat’ın vefatıyla tahta geçen VI. Mehmet Vahideddin’e kalmıştır.

1918 yılı yazı ve müteakiben sonbaharındaki askeri hareketlerde İttifak orduları ciddi güç kaybına uğrayarak geri çekildiler. Eylül’ün sonlarına doğru Bulgar cephesi yarıldı ve 29 Eylül’de Bulgaristan mütareke imzalamak zorunda kaldı. Bulgaristan’ın savaştan çekilmesi ile Almanya ile Türkiye arasındaki yol bağlantısı ortadan kalktı. Lojistik destek, silah ve mühimmat tedariki imkânsız hale geldi. Almanya da ateşkes istedi. Ardından Osmanlı Devleti mütareke talebinde bulundu. Mütarekenin yapılabilmesi için hükümet değişikliğine gidildi. Talat Paşa Hükümeti 7 Ekim tarihinde istifa etti. Yeni Tevfik Paşa kabinesi güvenoyu alamayınca 14 Ekim günü Ahmet İzzet Paşa Hükümeti kuruldu.

⁴ “Anadolu ve Rumeli’de işgale başlanması, burada, Mustafa Kemal’in önderliğinde bir kuruluş savaşının başlanılmasını da beraberinde getirdi.” Nizam Önen, Cenk Reyhan, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ülke Yönetimi: Halkçılık Beyanname, Teşkilat-ı Esasiye ve Yasalaşamayan Kanun Tasarıları”, **Amme İdaresi Dergisi**, XLII, nr. 4, Aralık 2009, s. 1.

⁵ Nuran Kılavuz, “Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar Millî Mücadele’nin Siyasal Gelişimi”, **EKEV Akademi Dergisi**, XVI, nr. 51, Bahar 2012, s. 62.

⁶ Adanalı Ziya, “Cihan Harbinde Asker”, **Afyonkarahisarında Nur**, I, nr. 9, 31 Ağustos 1340-1924, s. 6.

⁷ Kemal Atatürk, **Nutuk**, II, 9. b., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1970, s. 791.

İzzet Paşa Hükümeti'nin o anda tek gündemi, en az zararla savaşı sona erdirmek idi. Hükümet, 26 Ekim'de Bahriye Nazırı H. Rauf Bey'in başkanlığında bir heyeti Mondros'a gönderdi. Burada Wilson ilkeleri doğrultusunda hazırlandığı izlenimini veren fakat yoruma açık hükümleriyle Osmanlı Devleti'nin varlığını ortadan kaldıracı nitelikler taşıyan mütareke metni 30 Ekim 1918'de imzalandı. Süratle, istişare fırsatı bile bulamadan, düşünme payı hiç kalmadan imzalanan Mondros Mütarekesi'nin daha mürekkebi kurumadan, İtilaf Devletleri tarafından uygulanışı ortaya koydu ki o birkaç günlük çaresizlik içinde savaşı sona erdirmeye çabası, ölüm-kalım savaşına girişenlerin hatıralarının arasına sıkışıp kaldı. Ateşkes maddelerini⁸ kendilerine göre yorumlayan, güçlerine göre istedikleri gibi uygulayabileceklerini sananlar, tarihin en seçkin milletinin on yıla yakın zamandır hatırlama fırsatı bulamadığı kendisini, yeniden⁹ bulmasına sebep oldu.

Dahiliye Nazırı Fethi Bey, “vaziyet-i hazır-ı askeriyyeye nazaran Mütareke müsait şartlar ile akd olunmuştur. Bizim birinci teklifimiz bir sulh-u münferid için idi. Fakat İngiltere bir sulh-u münferid müttefikler ile yapılabileceğini ve bunun için hayli zaman lazım olduğunu beyan etmesi üzerine Mütareke akd ettik. Fakat müttefiklerce bize bir sulh-u münferid teklif olduğu halde bunu kabul etmekte hiçbir mahzur görmüyoruz.”¹⁰ Ateşkesi imzalayan H. Rauf Bey'in ve bazı hükümet üyelerinin benzer açıklamaları hemen sonrasında hayal kırıklığının ve huzursuzluğun¹¹ ana sebeplerinden olacaktır. Bu durum zamanın Bahriye Nazırı H. Rauf Bey'in Millî Mücadele'de görev almasına engel teşkil etmeyecektir¹².

⁸ Mondros Ateşkes Antlaşması metni ve maddeleri için bk.: İsmail Soysal, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000, ss. 12-14; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, I, **Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1953, ss. 519-524.

⁹ Mondros Ateşkes Antlaşmasının ortaya çıkardığı ağır tablonun bertaraf edilmesi üç-dört yıllık askeri bir mücadele ile mümkün olabilmış hemen sonrasında “Türk'ün Ergenekon'dan çıkışı” olarak maarif matbuatında yer bulmuştur. Bir örnek için bk.: Faruk Şükrü, “31 Ağustos: Dumlupınar”, **Afyonkarahisarında Nur**, I, nr. 9, 31 Ağustos 1340- 1924, s. 6.

¹⁰ “Fethi Bey'in Beyanatı”, **Minber**, 4 Teşrin-i sani 1334.

¹¹ David Fromkin, **Barışa Son Veren Barış; Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922**, (Trc. M. Harmancı), Sabah Yay., İstanbul 1986, s. 370.

¹² “İstiklal Harbi Kahramanı Rauf Bey”, **Ahali**, nr. 63, 16 Haziran 1340-1924.

Mondros Ateşkes Antlaşmasını Türklüğün dünyadaki konumu açısından değerlendirirken, 22 ay sonra imzalanan Sevr Antlaşması'nın uygulanamamış olmasına da işaret edilmelidir. Diğer mağlup devletlerin aksine görülen bu durumun ana sebebi, Türklüğün binlerce yılla ifade edilen bağımsızlık tutkusudur. Zira Türk milletinin askeri ya da sivil idareci evlatları sayesinde daha mütareke metni öğrenilir-öğrenilmez yeni bir savaşın başlayacağı kanaati uyanmıştır. Halk, Trablusgarp Savaşı'ndan beri cepheden cepheye askerlerini ve topraklarını bırakırken harpten kurtulma ümidindeyken, İtilaf Devletleri Anadolu'nun doğusunda ve batısındaki adaletsiz, haksız teşebbüsleriyle Türklüğün uyanışını tetiklemişlerdir.

Ateşkes, ertesi gün yürürlüğe girdi, kumandanlar ve valilere bildirilmesiyle beraber kamuoyu da haberdar oldu. Mütarekenin şartlarından ziyade dünya savaşının sona ermiş olmasından dolayı bir memnuniyet bulunduğu anlaşılıyorsa da kabul edilen hükümlerin¹³ ağırlığı, ülkenin işgale açık bir hale düşürülmesinin ortaya çıkardığı endişeler, tereddütler, cepheden cepheye koşarak vatana hizmette bulunmuş herkesi tedirgin etmektedir¹⁴.

Ateşkes; İtilaf Devletlerinde büyük bir sevinç uyandırmış, İngiltere başarisından dolayı Amiral Calthorpe'yi kutlamış, Fransa Parlamentosu alkışlarla karşılamış, ülkedeki azınlıklar vakit kaybetmeden hamisi devletlerin bayraklarını bilhassa İstanbul ve İzmir'de binalara asma cüretkarlığında bulunmuşlar yakın gelecekteki olayların sinyallerini vermişlerdir. Türklere ise “sükun ve vekarını muhafaza” telkinleri yapılmaktadır¹⁵.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri henüz¹⁶ ele geçirilememiş Türk topraklarını işgale başladılar. Ateşkesin onlar

¹³ “Mondros Mütarekenamesi mevaddı ve bilhassa bu maddeler meyanında yedincisi, dimağı yakan ateşin bir zehiriydi.” Kemal Atatürk, **Nutuk**, I, 10. b., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1970, s. 358.

¹⁴ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hemen sonrasındaki genel ve psikolojik durum için bk.: **Türk İstiklâl Harbi**, I, **Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, 3. b., Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999, ss. 52-70.

¹⁵ Ateşkesin yürürlüğe girdiği ilk günün Türkiye'deki ve İtilaf Devletlerindeki gelişmeleri kısaca şurada sıralanmıştır. Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, I, **Mondros'ta Erzurum Kongresi'ne**, 2. b., Öğretmen Yay., Ankara Temmuz 1986, ss. 16-20.

¹⁶ İngilizler işgal ettikleri stratejik öneme sahip yerlerin eğitim, sağlık, gelir-gider durumu, bölgelerin haritaları ve krokileri, şehirlerin yeniden yapılandırılması için motor yolları, planları mütemadiyen Londra'ya bildirmişlerdir. Bir örnek Cengiz Kartın, “İngiltere'nin Bağdat'ta

açısından manasını da ortaya koydular. İngilizler daha 1 Kasım 1918 tarihinde Musul'un işgali işine girişip, iki gün sonra da işgal ettiler. Fransız donanmasına ait bir gemi 3 Kasım'da İskenderun Limanına demirledi. 4 Kasım'da bir Fransız Alayı Uzunköprü-Sirkeci yolunu denetim altına aldı. 6 Kasım'da İngilizler ve Fransızlar Çanakkale Boğazını işgale başladılar, ertesi gün bir İngiliz torpidosu İstanbul'a geldi. İtalyanlar 28 Mart 1919 tarihinde Antalya, Kaş ve Silifke'yi arka arkaya işgal ettiler¹⁷. Yine ateşkes sonucu Türk Ordusunun çekilmek zorunda kaldığı Kafkasya'da da İtilaf kuvvetlerinin işgalleri¹⁸ başladı¹⁹.

Ateşkesin yürürlüğe girmesinden hemen sonra yaşanan işgaller, savaşın içinde gerçekleştirilen gizli antlaşmaların süratle yürürlüğe konduğunun göstergesi kabul edilmelidir. İngilizler sadece süratli davranmadı, aynı zamanda kendilerine Yunan, Ermeni gibi unsurları eklediler.

5 Kasım'da Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal Paşa Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya çektiği telgrafta "İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, ihtirasatının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır"²⁰ dedi. 8 Kasım'da Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'nın "İskenderun şehrinin İngilizlere teslimi hakkında emri sanileri"²¹ne aynı tarihte cevaben Yıldırım Orduları Kıtaat Kumandanı Mustafa Kemal Paşa meseleyi tahlil edip şu ifadelerle ortaya koydu: ²¹ "Her ne sebebe binaen olursa olsun İngilizlerle akdedilen Mütarekenamenin imza tahtına giren şekli mazbutu, Devleti Aliyei Osmaniye'nin sıyaneti ve selametini kâfil mana ve mahiyette değildir. Mevaddı mezkûrenin müphem ve şamîl medlûllerinin bir an evvel tesbiti lazımdır. Yoksa İngiliz-

Kurduğu Sistem (1918-1920)", **100. Yılında Uluslararası Bağdat (Medînetü's-Selâm) ve Kûtü'l-Amâre Sempozyumu İstanbul 20-22 Aralık 2017 Bildiri Özetleri**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2017, s. 20.

¹⁷ Sarıhan, **a.g.e.**, I, s. 18, 22, 23, 26, 187.

¹⁸ S. Esin Dayı, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilâtlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yay., Erzurum 1997, s. 78.

¹⁹ "Batum'a 1918 Aralık ayında İngiliz ve Fransız işgal kuvvetleri çıkarma yapmıştır.", Zaza Tsurtsumia, "İslam Gürcistanı Gazetesi Redaktörü Memed Abaşidze ve Batum Acara Özerklik Sorunu", **100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ankara 2018, s. 335.

²⁰ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, nr. 28, Haziran 1959, v. 735-737.

²¹ **Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, Açıklamalı Dizin ile**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006, s. 22.

lerin tekâlifine bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün (Payas-Kilis) hattına kadar olan araziyi isteyen İngilizlerin yarın Torosa kadar olan Kilikya mıntikasını ve daha sonra (Konya-İzmir) hattının lüzumu işgali tekâlifinin, yekdiğerini velyedeceğini ve bilnetice ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Heyet-i Vükelâyı Osmaniyenin Britanya Hükümeti tarafından lüzumu intihabı gibi tekâlifin karşısında da kalmak müsteb'at değildir.”

Mustafa Kemal Paşa, ateşkesin şartlarını tatbik etmeden birliklerini muhafaza etmek istiyordu. XX. Kolordu gece yürüyüşüyle Antakya - Der el Cemal hattından geri alınarak Katma ile Subaşı mevkiinde toplanmış, VII. Ordunun gerisi kesilerek imha ya da esarete düşme ihtimali ortadan kaldırılmış, Yıldırım Orduları Kıtaatı Anadolu'ya dayanarak emniyete alınmıştır²². “Türkiye yenilmişti, ancak, bu cephenin tek kumandanı ve eskisi kadar gözü pek ve hırçın olan Mustafa Kemal, düşmanı, hattından ileri geçirmiyordu. Düşmanla yapılan barış görüşmelerinde en ufak ayrıntıyı bile uzun uzun tartışıyordu. Her şeyi her fırsatta erteliyordu. ... Sadrazam İzzet, gönderdiği telgraflarda ona önce emir, sonra rica ederek İngilizlere yolu açmasını istediğinde ‘Merhamet dilenmemeliyiz. Eğer bunu yaparsak toptan yok olacağız’ karşılığını verdi. Kurduğu hattı güçlendirmeye devam etti. Subaylarını yanlarında silah ve cephaneleriyle birlikte adam toplayıp çeteler kurmaları için dağlara gönderdi. Düşmanın Türkiye'ye girmesini bir şekilde engelleyecekti. En kötü olasılıkları göz önüne alarak, gerektiği takdirde dağlarda gerilla savaşı vermek üzere hazırlıklar yapıyordu.”²³

5 Kasım'da müttefikler Wilson'un 8 Ocak'ta yayınlamış olduğu ilkeleri kabul ettiklerini ilan ettiler. İlkelerin 12. maddesine göre Türklerin çoğunlukta olduğu bölgelere dokunulmayacaktı. Ancak, 9 Kasım'da İskenderun İngilizler, Urfa, Maraş ve Antep de İngiliz ve Fransızlar tarafından işgal edildi. Çok geçmeden Mustafa Kemal Paşa kumandanlık görevini, yerine atanan Nihat Paşa'ya devretti.

“Acı hezimetlerden ibret alalım ve istikbal için faydeli dersler istihrac edelim. Çok çalışalım, daima harbe hazır bulunalım”²⁴ anlayışı ile yetişen Türk

²² Cemal Kemal, “Mustafa Kemal'in Mondros Mütarekesi'ne Tepkisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, nr. 46, Güz 2010, s. 382.

²³ Harold Courtenay Armstrong, **Bozkurt: Kemal Atatürk'ün Yaşamı**, (Trc. Gül Çağalı Güven), 6. b., Arba Yay., İstanbul Mayıs 1998, s. 77.

²⁴ İhsan, **Askerî Tarih**, III, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1341, s. 131.

Ordusu imkânlar dahilinde tedbirler almaya çalışmıştır. Mütareke ile birlikte cephelelerdeki tayyare bölükleri ile malzemeler Anadolu'ya çekilmiştir. Filistin cephesinden Konya'da, Irak cephesinden çekilenler Elazığ ve Erzincan'da, Çanakkale cephesinden çekilenler başkentte toplanmıştır²⁵. Ordunun küçültülmesinde Kuvva-i Havaiye Müfettiş-i umumiliği nasibini almış istasyon sayısı İstanbul'da Ayestafanos, İzmir'de Seydiköy (Gaziemir) ve Erzincan'da olmak üzere üçe, her birinde ikişer olmak üzere bölük sayısı altıya indirilmiştir²⁶. Mütarekenin başlarından itibaren muhtemel tehlike ve tehditler fark edilmiştir.

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti ayrı bir talimat daha hazırladı. Hazırlanan bu yeni talimata göre, vaziyetin gelişmesine göre cephanelikler hakkında yazışmalar devam edecek; kolordu ve firkaların kendi mıntukalarında bulunan silah, mühimmat ve her nevi muhabere ve nakil vasıtaları, tayyare, tahkim malzeme ve teçhizatı sayılacak bir tasnife tabi tutularak eksiklikleri kaydedildikten sonra muhafaza edilecekti. Harbiye Nezareti, böylece elinde mevcut bulunan tüm malzemeleri belgelendirmek istiyordu. Bu malzemelerin tespiti için oluşturulan komisyonlar ise vakit kaybetmeden işe başlayacaktı. Nitekim, adı geçen talimata göre, silah ve cephanelerin en iyi şekilde muhafazası isteniyordu. Bu arada silahların konulması için yeni depo yapımına imkân olmadığından, 1914 yılında her kolordu için yapılmış bulunan silah ve mühimmat depolarından istifade edilecek, nakliyat sırasında malzemelerin korunmasına son derece hassasiyet gösterilecekti²⁷.

28 Mart 1919 tarihinde üç yüzden fazla deniz askeri Antalya'ya çıkarılarak "İtilaf Devletleri namına" işgal edildiği ilan edildi²⁸. İzmir'de bulunan XVII. Kolordu Kumandanı işgalin ateşkes antlaşmasına aykırı olduğunu beyan ederek aynı şehirde bulunan İtilaf Devletleri mümessillerine protesto telg-

²⁵ Mustafa Keskin, "Millî Mücadele'de Türk Hava Kuvvetleri İçin Uçak Sağlanması", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, nr. 2, 1988, s. 216.

²⁶ Emin Kurt, "Türk Havacılarının Millî Mücadele'ye Katılma Girişimi: Maltepe Firarı (7 Haziran 1920)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, nr. 60, Bahar 2017, s. 122-123.

²⁷ Zekeriya Türkmen, *Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s. 68.

²⁸ Mehmet Şefik, *İstiklal Harbinde 57. Fırka ve Aydın Millî Cidali*, I, Askerî Mecmua, İstanbul 1937, s. 18.

rafı çaktı²⁹. İtalyan kuvvetleri ilerleyerek Burdur ve Konya'yı da işgal ettiler.

Ateşkese dayanarak gerçekleştirilen işgallere karşı farklı düşüncelerle ortaya çıkan mücadele ve direniş fikri giderek Türklüğün ezelden beridir bünyesinde barındırdığı bağımsızlık tutkusunun açığa çıkmasını sağlamıştır.

Mütareke Döneminde Türklük

Birinci Dünya Savaşı sonrasındaki süreçte “korku, endişe ve güvensizlik ortamı” kalıcı bir barış getirememiş “hayal ile gerçek”³⁰ karşıtlığının sebep olduğu “büyük yıkım” emperyalizmin Anadolu’da ilk yenilgiyi alması gibi Türklük lehine tarihî bir sonuç ortaya çıkarmıştır.

“Tarihimizin kaydetmediği en büyük felâket-i milliyeden çıkarak inkıyâdına mecbur olduğumuz Mondros Mütârekenâmesi ahkâm-ı fecî’ası”³¹ imza edilir edilmez ortaya çıkan kaygılar vatan topraklarının işgali ve bunlara Anadolu’nun batısında Yunanlılar ile doğusunda Ermenilerin dahil edilmesiyle ülke idaresindekiler arasında yeni anlaşmazlıkların kaynağı haline geldi. Türklük, mütareke masasında müzakere edilen sınırlar içinde mevcudiyetini muhafaza etmeye rıza göstermeye hazırlanırken, hadiseler tahminlerin haricinde gelişti³². Mustafa Kemal Paşa “her şeyden önce elimin altında bulunan VII. ve II. Orduların istediğim biçimde takviyesi halinde, bütün felaketselere rağmen Türk sesinin işittirilebileceği kanısındaydım”³³ şeklinde tavrını ve düşüncelerini sarih ve yazılı bir halde ortaya koydu.

“Mütareke şartları, Türklerin elinde hiçbir savunma imkanı bırakılmaksızın tatbik edilmek yolunda idi. ... Ateşkes Antlaşması ile ülkede bezginlik ve ümitsizlikle birlikte derin bir karamsarlık devri başladı.”³⁴ Yıldırım Orduları

²⁹ “Hakikatte Antalya’da hiçbir asayişsizlik yoktu.” **Türk İstiklal Harbi**, I, s. 215.

³⁰ Ahmet Çırakoğlu, “Uluslararası İlişkilerde Hayalcilik ve Gerçeklik”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-28 Ekim 2017: Tam Metin Kitabı**, (Ed. Özcan Bayrak), Kahramanmaraş 2017, s. 664.

³¹ **Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, (Haz. Kemal Gurulkan), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2007, s. 146.

³² Refik Turan, “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Misak-ı Milli Devamlılığı”, **Yeni Türkiye**, nr. 93, Ocak Şubat 2017, s. 13.

³³ Falih Rıfkı Atay, **Mustafa Kemal’in Mütareke Defteri**, Sel Yay., İstanbul 1955, s. 6-12.

³⁴ Zekeriya Türkmen, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, **OTAM**, nr. 11, 2000, s. 616.

Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, genel hükümler taşıyan maddelerin açıklığa kavuşturulması için İstanbul ile muhtemel tehlikeler karşısında alınması gereken tedbirler için de emrindeki kumandanlıklarla bir dizi yazışmaya girişti. Bulduğu mıntika ile ilgili “Toros tünelleri”, “Suriye” gibi hususiyetlerde gösterdiği hassasiyet, endişelerinin realist olduğu çok geçmeden anlaşıldı. İlk andan itibaren Mustafa Kemal Paşa'nın “Türklüğü” ve “Türk halkını” dikkate aldığını 3 Kasım 1918 tarihli şu emrinden anlamak mümkündür:³⁵ “İskenderun, Antakya, Cebelsem'an, Katma, Kilis havalisinin Türklerle meskûn olduğu ve Halep ahalsinin dörtte üçünün Arapça tekellüm eder Türk olduğu her vesile hatırda tutulmalı ve her davada bu esas ittihaz edilmelidir.”

Ateşkesteki belirsizliklerin vatan topraklarının tamamını tehdit altına düşüreceği endişesi Mustafa Kemal Paşa'nın daima gündemindedir. 3 Kasım'da Başkumandanlık Vekaleti'ne yazılan şifre hissedilen endişelerin soruya dönüşümü sonrasında yeni hedeflerin şekillenmeye başlaması olarak da yorumlanabilir. “Toros tünellerinin müttelikler tarafından işgali hakkındaki maddenin tavzihi lazımdır. Toros tünelleri denilen tüneller en son açılan iki tüneldir, işgal edilecek yalnız bunlar mıdır? İşgalin mahiyeti o kısımdaki hattın işletilmesine de şamil midir? Yoksa muhafaza tertibatından mı ibaret kalacaktır. Büsbütün ayrı bir grup teşkil eden Amanos tünelleri bu meydanda mıdır? Toros tünellerini tutacak kuva-yı işgaliye miktarı nedir ve nereden gelecektir?”³⁶ Soruların cevaplandırılmasını beklemeden aynı tarihte II. ve VII. Ordulara verdiği emirden ilk hamlelerini tespit etmek mümkündür. “Toros tünellerinin İtilaf kıtaatı tarafından muhafaza edileceği muharrerdir. Bu kıtanın nereden geleceği sarih değildir. Adana Hat Kumandanı ve Müfettişliği bu Tüneller İtilafçılar tarafından işgal edilse dahi aynı zamanda onlarla beraber bizim askerinin dahi kalmasının teminine çalışacağından, tahtı emrine verilen kıtaatin terhis edilmeyecek en genç efradından mesela 310 : 316 tevellütlülerinden iyi zabitan kumandasında iyi kıtalar teşkiline çalışmalı ve şimdiden vazifeleri hakkında vazıh talimatlar vermelidir.”³⁷

5 Kasım'da Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya “Toros tünelleri Kuvve-i işgaliyesinin miktarı İngiliz Kumandanlığı tarafından bildirilir buyrulur. Bu

³⁵ Atatürk'ün ..., s. 17.

³⁶ Atatürk'ün ..., s. 14-15.

³⁷ Atatürk'ün ..., s. 17.

kuvvet mesela icabında bütün Anadolu'yu tahtı hükmüne geçirecek derecede dahi olursa müsaade edilecek midir?"³⁸ Ateşkesin yürürlükte olduğu ilk beş günde resmi makamlardan sorulan bu sorular ve yetkilerin kullanılması has-sasiyeti kadar düşüncelerinin mevcudiyetini de ortaya koymaktadır.

Sorular, endişeler ve teşebbüsler sadece Toros tünelleri ve Suriye'nin meçhullüğü ile sınırlı değildir. Aynı yazışmalarda "(Kilikya) havalisinin (Adana) vilayetinin bir kısmı mühimini ihtiva ettiği malum ise de hududu meçhuldür. Bunun tasrihi icab eder."³⁹ "İcab ederse bildirileceği irade buyu-rulan (Kilikya) hududunu sormaktan maksadı âcizanem bu tarihî ismi ve bu-nun hududunu resmen kabul eden Hükümet-i Seniye'mizin bu mıntıkayı ira'e eden İngilizce Atlas'ta 'Kilikya' mıntikasının şarkında (Suriye) şimal hudu-dunun Maraş şimalinden geçtiğini nazarı dikkate alıp almadığını anlamak idi. Çünkü âcizlerine Adana ismi yerine Kilikya ismi tarihîsini kullanan İngiltere Hükümeti'nin Suriye hududunu da Kilikya şimal hududunun şarka temdidin-den ibaret kabul ettiğinde şüphe yoktur."⁴⁰

Yine aynı şifrede Mustafa Kemal Paşa şu ifadeleri açıkça telaffuz etmek-te hiçbir tereddüt göstermeyecektir: "Pek ciddî ve samimî olarak arz ederim ki Mütareke şeraiti meyanında su'î telâkkiyat ve tefehhümatı izale edecek tedabir ittihaz edilmedikçe Orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dedi-ğine boyun eğecek olursak İngilizlerin ihtirasatının önüne geçmeye imkan kalmayacaktır."⁴¹ İlk andan itibaren gerekli tedbirleri almakla bir mahzur gör-meyen Mustafa Kemal Paşa bu ifadelerinden bir gün sonra "Başkumandanlık Erkanıharbiye Riyaseti"ne gönderdiği telgrafında "İngilizlerin içfalkâr mua-mele teklif ve hareketlerini İngilizlerden ziyade muhik ve nazik gösterecek ve buna mukabil cemile ibrazını mutazammın olacak evamiri hüsnü tatbika yaradılışım müsait olmadığından ve halbuki Başkumandanlık Erkânıharbiye Riyaseti celilesinin içtihadına tatbiki harekât etmediğim takdirde birçok mi-hamat altında kalmaklığım tabii bulunduğundan kumandayı hemen teslim et-mek üzere yerime tâyin buyuracağınız zatın sür'ati emrû tebliğini hassaten istirham eylerim."⁴²

³⁸ Atatürk'ün ..., s. 18.

³⁹ Atatürk'ün ..., s. 15.

⁴⁰ Atatürk'ün ..., s. 18-19.

⁴¹ Atatürk'ün ..., s. 19.

⁴² Atatürk'ün ..., s. 20. Telgrafın tam metni şuradadır: **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, nr. 29, vesika nr. 743.

8 Kasım tarihinde de çok daha ağır ifadeler taşıyacak bir şekilde Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya gönderilen şifrede şu hususlar belirtilmiştir:⁴³ “Görülüyor ki meselenin tarafımızdan İngiliz murahhaslarına karşı vuku bulduğu zannolunan burudete hamline mahal yoktur. Mutâlâatı mesrudedan maksadı acizanem şudur ki, her ne sebebe binaen olursa olsun İngilizlerle akdedilen mütarekenamenin imza tahtına giren şekli mazbutu, Devleti Aliyei Osmaniye'nin sıyaneti ve selâmetini kâfil mâna ve mahiyette değildir. Mevaddı mezkûrenin müphem ve şâmil medlûllerinin bir an evvel tesbiti lazımdır. Yoksa İngilizlerin tekâlifine bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün (Payas- Kilis) hattına kadar olan araziye isteyen İngilizlerin yarın Torosa kadar olan Kilikya mıntıkasını ve daha sonra (Konya- İzmir) hattının lüzumu işgali tekâlifinin, yekdiğerini velyedeceği ve bilnetice ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi ve hatta Heyeti Vükelâyı Osmaniye'nin Britanya Hükümeti tarafından lüzumu intihabı gibi tekâlifin karşısında da kalmak müsteb'at değildir. Âciz ve zafımız derecesini pek iyi bilirim. Bununla beraber devletin yapmaya mecbur olduğu fedakârlığın derecesini de tâyin ve tahdit etmek lâzım geleceği kanaatini muhafaza ederim. ... İngilizlerin istihsal eyliyecekleri neticeyi onlara kendi muavenetimizle bahşetmek tarihte Osmanlılık için ve bilhassa hükümeti hâzıramız için pek kara sahifeleri vücuda getirir. Şayet Hükümeti seniyece İngilizlerle ciddiyet ve samimiyetine itimat olunabilecek bir ittifakı hafı yapılmış veya yapılması ihtimali kavi derecede bulunmuş ise bu hususun meçhulümüz kalması bittabi yanlış muhakemata sevk edebileceğinden mümkünse bu babda îmâen olsun tenvîr edilmekliğimi istirham ederim. Akıbeti vatanla endişenak olmaktan mütevellit ve samimi olduğuna şüphe edilmemek lazım gelen mutalâatımın bilhassa ‘Zâtı Sâmilerince yakinen malûm bulunmuştur ki’ münakaşa mahiyetinde telâkkisine temayül buyurulmamasını hassaten rica ederim.”

Yıllardır cepheden cepheye vatani için sevk edilen ve gösterdiği kahramanlıklara rağmen büyük acılara maruz kalan “Türk milletinin beklentisinin aksine bütün ülkenin işgali ve bu işgallerin de hukuki dayanağı olarak antlaşmanın esas alınması yerel direniş örgütlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.”⁴⁴

⁴³ Atatürk'ün ..., s. 22.

⁴⁴ Kılavuz, a.g.m., s. 70.

Mütareke döneminde Osmanlı hükümetlerinin uğraşmak zorunda kaldığı, Türklüğün uluslararası sahadaki konumunu etkileyecek meselelerden birisi de Dünya Savaşı içinde “yurt içinde asayiş ve can güvenliğini sağlamak, ordunun cephe gerisini emniyete almak maksadıyla Dâhiliye Nezareti”⁴⁵ genelgesiyle gerçekleştirilen Ermeni sevk ve idaresinden sorumluların görevlerinde sui-istimal iddia edilenlerin yargılanmasıdır. Aslında sıradan olması gereken bu meselenin birisi dış, diğeri de iç olmak üzere iki cephesi bulunmaktadır. Bir taraftan Avrupalı devletler iç işlerine karışma vesilesi sayarken diğeri taraftan iç siyasi hesaplar konunun ehemmiyetini artırmıştır⁴⁶.

Ülkenin yaşadıkları siyasi ve askeri meselelerle sınırlı değildi. Terhis olan yedek subayların memleketlerine dönebilmeleri için Harbiye Nezareti harcırah olarak ancak “120 guruş”⁴⁷ verebilmekteydi ki bu o günün şartlarında çok yetersiz olup, amaca hizmet etmesi imkânsızdı.

Türkiye’nin yaşamak zorunda kaldığı anlaşmazlıklar, İtilaf Devletleri arasında da yaşandı. Rusya’da çarlık rejiminin yıkılmasını gerekçe gösteren İngiltere daha rahat hareket etmeye başlayınca sadece Anadolu’da değil Ortadoğu başta olmak üzere tek başına üstlendiği belirleyici rol kalıcı her yerde problemlere sebep oldu. ABD’nin ve İtalya’nın rahatsızlıkları açığa çıktı. Çok geçmeden Fransa da İngilizlerin politikalarından olumsuz etkilendi. Savaştan bıkan bir İngiliz kamuoyu oluştu.

Türklüğün bağımsızlığı tehlikeye girdiği bir zamanda gündelik yaşam meseleleri de her an artmaktadır. İstanbul basınında okuyucu mektuplarında aşırı pahalılık, un, şeker, kömür gibi temel mallarda yaşanan kıtlıklar, yangınlar, hastalıklar, ulaşımdaki yetersizlikler belirgin olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca savaş sebebiyle kesilen tahsil hayatının devamı, istihdam talepleri de gazete sütunlarına yansımaktadır. Memleketine dönme imkanını zorlayanlar da matbuatta dikkat çekmektedir. Toplumsal sıkıntı ve travmaya rağmen “korkunç bir savaşın sonunu müjdeleyen mütareke ve ülkeye refah ve hürriyet ge-

⁴⁵ Ali Arslan, Ramazan Erhan Güllü, **Sevk ve İskânın Yüzüncü Yılında: Bütün Yönleriyle Ermeni Meselesi El Kitabı**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yay., İstanbul 2015, s. 83.

⁴⁶ Akın Çelik, “Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Tehcir Davalarına Yönelik Tepkiler”, **Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları**, XI, nr. 21, 2012/1, s. 3.

⁴⁷ “Gençliğin Âtisi”, **Atı**, 21 Kanun evvel 1334- 1918.

tirecek adil bir barışın kurulması umudunun yarattığı iyimserlik de gazetelere yansımaktaydı.⁴⁸ Hatıralarda da benzer⁴⁹ durumu görmek mümkündür.

“Mevcut olduğu günden beri hür yaşamış bulunan Türk milleti”⁵⁰ Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra olmasa da çok geçmeden tehlikenin varlığını anlamakta zorlanmadı. Bilhassa İzmir'in işgali “vatan topraklarındaki sessizliği dağıtmış, kitle gösterilerine İstanbul'da ve Anadolu'da yaygınlık” kazandırmıştır. Zira işgalci Yunan erleri İzmir içinde “şimdi ki fustanella İzmir'e geldi. Fes ortadan kalkacak, Türk'ün kanı akacak, şimdi ki İzmir'i aldık, Ayasofya'ya uçalım. Camiler yerle bir edilecek, ve onların üzerlerine haç dikilecek.” şarkısını söylüyorlardı⁵¹. Memleket sevdasına sahip olan taşra yöneticileri, eşraf, halk işgaller karşısında Padişah'a, hükümete, İtilaf Devletleri mümessillerine protesto telgrafları göndermiştir⁵². Anadolu'dan bir örnek olması bakımından ilk tepkilerden birisi Karahisar-ı Sahib vilayetine bağlı Şuhut'ta gerçekleştirilmiştir⁵³.

Osmanlı Devleti'nin tarihten ve coğrafyadan çekilmesi uluslararası dengeleri tamamen değiştirmiş, sadece sorumluluğundaki alanlardaki değil uluslararasıdaki dengeler de bozulmuştur. “I. Dünya Savaşı'nın bitiminden itibaren büyük aktörler sahneye girmiştir.”⁵⁴ Herkes, ateşkes hükümlerinden lehlere sonuçlar elde etme çabasında olmuştur.

Sadece son dört yılda neredeyse dört askerinden birisini dünya savaşında yitirmesine karşın sonuna kadar savaşı sürdüren “Türk, vatanın bir karış top-

⁴⁸ Sırrı Emrah Üçer, Mütarekenin İlk Günlerinde Yedek Subaylar Neden Örgütlendiler?”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, nr. 14, Yaz 2012, s. 53.

⁴⁹ “Harbi Umumi'nin nihyeti ... terhis edildik. Artık medrese tahsili falan yarım kalmıştı. ... Ticarete koyuldum. İşlerimi yoluna koymak üzere iken, Kuva-yı Milliye alçak Yunan ile harp etmek mecburiyetinde kaldı. Biz de yine asker olduk. Bir çok ziyan ile dükkanı kapattım. Nitekim yine askeriz. Daha ne vakte kadar askerlik edeceğimizi Cenab-ı Hak'tan başka kimse bilemez.” Enver Tunçalp, “Koca Behçet'in Savaş Anıları”, Koca Behçet, **Milli Mücadele Gün-lüğü**, (Haz. Mehmet Behiç Görktan) [içerisinde], Afyonkarahisar 2016, s. 12-13.

⁵⁰ Ali Kemali Söylemezoğlu, **Yok Edilmek İstenen Millet**, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2001, s. 7.

⁵¹ Selâhi R. Sonyel, “İngiliz Belgelerine Göre Anadolu Yanıyor“, **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1992.

⁵² Hikmet Özdemir, **Mondros'tan Lozan'a Ermenilerin Uyrukluk Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., Ankara 2010, s. 27.

⁵³ Haluk Selvi, **İşgal ve Protesto**, Değişim Yay., İstanbul 2007, s. 290-291.

⁵⁴ Ali Yiğit, “Ortadoğu, Enerji ve Savaş”, **TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni**, 2013/2, s. 10.

rağı için bütün millet bir vücut olarak ayağa kalkar.”⁵⁵ Elde kalan son vatan parçasındaki hukuksuz uygulamalar ile işgal teşebbüsü Türklüğü de harekete geçirir.

Türklüğün haricinde de birçok birliktelik ve ayrışmada Mondros ateşkesinin ortaya çıkardığı endişe ve beklentiler rol oynamıştır⁵⁶. İçeride de Tanzimat’tan beri gerçekleştirilen uygulamalar “yabancı yatırımlar ve siyasal baskılarla yabancı devletlerin” nüfuz sahibi olduğu gayr-ı Müslim nüfus⁵⁷ üzerinden de körüklemeler yaşanmıştır. Sempozyumun gerçekleştirildiği Maraş’a Fransız Valisi olarak gönderilen Andre 27 Kasım 1919 tarihinde şerefine verilen ziyafet için gittiği Hırlakyan’ın evinde ev sahibinin kızını dansa kaldırmak istediğinde “ne Fransız, ne de Ermeni bayrağının bulunmadığı bir şehirde dans etmeyi sevmem” ifadeleriyle teklifi reddedince verilen emirle kaledeki Türk bayrağı indirilmiştir⁵⁸. Bağımsızlık, bayrak gibi değerlerinin yitirilmesi endişesi mukavemet hareketini kaçınılmazlığını ortaya çıkarmıştır.

Tarihi, Türklerin Anadolu’ya dahil olmasına kadar uzanan ancak 1815 Viyana Kongresi ile Avrupa’nın sistemli bir politikası haline gelen “Şark Meselesi”⁵⁹ yüzyıldan biraz fazla bir zaman geçtikten sonra imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile tamamen gerçekleştirilme ümidini vermiş ve “son noktayı Sevr ile koymak istemişlerdir.”⁶⁰

⁵⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları**, (Haz. Sadi Borak, Utkan Kocaturk), V, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1972, s. 34.

⁵⁶ Maxime Gauin, “Bir Yol Ayrımının Sebepleri: Mondros Mütarekesi’nden İtibaren Lozan Antlaşması’na Kadar Fransa Cumhuriyeti ile Ermeni Komiteleri Arasındaki İlişkiler”, **Ermeni Araştırmaları**, nr. 49, 2014, ss. 166-168.

⁵⁷ Zelkif Polat, “Sosyo-Ekonomik Açından Afyonkarahisar’da Gayrimüslimler (1840-1922)”, **VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu 5-7 Nisan 2018; Bildiri Özetleri Kitabı**, (Ed. E. Emel Sarlık), Afyonkarahisar 2018, s. 269.

⁵⁸ Yalçın Özalp, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yay., Ankara 1984, s. 53.

⁵⁹ Eduard Driault, **Şark Meselesi: Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar**, (Trc. Mehmed Nafiz), Tanin Matbaası, İstanbul 1912; M. Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923**, (Trc. İdil Eser), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001; Kemal Melek, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadele’nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978.

⁶⁰ Şayan Uluhan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VIII, nr. 18-19, Bahar-Güz 2009, s. 250.

Türklüğün Dünyadaki Konumunun Yeniden Belirlenmesi

“Mondros, I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra son bir hamle ile ayağa kalkmaya çalışan Osmanlı Devleti'nin direncinin tamamen kırıldığı bir anlaşma oldu. Öyle ki, yıllardır Anadolu üzerinde hesap yapan emperyalizmin doyumsuz güçleri, galibiyetin mükafatını geciktirmeden almak istiyordu. Yapılması gereken aslında çok önceden planlanmış, iş tatbik etmeye kalmıştı. Parsellenmiş Osmanlı toprakları yeni sahiplerini bekliyordu. Bu bekleyiş uzun sürmedi. Ülke toprakları işgal edilmeye başlandı. İskenderun-Antakya bölgesi de çok geçmeden işgal edilen topraklar arasına katıldı.”⁶¹ İşgaller burası ile de sınırlı kalmadı.

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında “ata yurdu” içinde uluslararası desteklerden kaynaklanan cüretkarlıklar neticesinde nüfus nakillerine girişilmiştir. Paris Barış Antlaşması'nda çıkan onay üzerine işgale giriştikleri Batı Anadolu'da kalıcı olabilmek için sözde iddialarını gerçekleştirmek adına sistemli bir şekilde, göçmen yerleştirme yoluna gitmişlerdir. Türkler göçe zorlanırken, Türklerin göçe mecbur bıraktığı Rumların dönüşü şeklinde propaganda yapılmıştır⁶².

“Mondros Mütarekesi'nden sonra başlayan dönemde Rumların ve Yunanlıların en çok önem verdiği konu Anadolu'daki mevcut Rum-Yunan nüfusunu artırmak olmuştur. ... Devrin siyasi platformunda kendi emellerine hukuki ve fiili bir dayanak bulmak isteyen Yunanlılar sistemli bir şekilde Anadolu'daki çoğunluğu sağlamak için nereye ne kadar Rum'un nakledilmesinin gerekli olduğu istatistiklerle tespit edilip, buna göre Yunanistan, Adalar, Batum ve Anadolu'nun içlerinden çok sayıda Rum ‘muhacir’ sıfatıyla uygun yerlere nakledilmiş, yerleştirilmiştir.”⁶³ Savaş esnasında zorunlu ikamete tabi tutu-

⁶¹ Yahya Yılmaz, “Mondros'tan Ankara Anlaşması'na İskenderun- Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa'nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey'in Faaliyetleri (1918-1921)”, *GAUNSS*, XVII/ 1, 2018, s. 381.

⁶² Serdar Sarısır, “Yunanlıların Batı Anadolu'da Nüfus Çoğunluğunu Sağlama Gayretleri ve Yunan Hükümeti'nin Bir Genelgesi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, nr. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, s. 128-129.

⁶³ Ali Güler, *İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988, s. 84.

lanlar da ateşkes sonrası geri dönmüşler “terör faaliyetlerine kaldıkları yerden devam etmişlerdir.”⁶⁴

Ateşkes “Türklerin savaş yıllarında karşılaştıkları krizlerin etkisiyle durumlarını değerlendirmeleri ve kendi başlarına yeni bir millî devlet oluşturma stratejisini uygulama kararını alma yoluna giriş sürecini hızlandırmıştır.”⁶⁵ Burada bağımsızlık hareketinin liderinin kendisini kabul ettirmesi de etkili olmuştur. Genel kanaat “Mustafa Kemal olmasaydı da Milli Mücadele olurdu. Nitekim yer yer mukavemet hareketleri daha önce başlamıştı. Ancak Mustafa Kemal’siz Milli Mücadele’nin sonucu, Anadolu’da Tevaif-i Mülük devrinin ihyası, parçalanmış bazı küçük beylerin kurulması olurdu.”⁶⁶ Ayrıca ateşkesin ortaya koyduğu barışla da “kökleri en eski beşeriyet tarihinin derinliklerinde bulunan Türk milletinin son ve tek müstakil devleti yıkılıyordu.”⁶⁷ Başarısızlık halinde Türklük, devletsiz kalmış olacaktı.

Ateşkesin getirdiği tek yıkım işgal tehdidi değildi. Haberleşmeyi de tamamen İtilaf Devletleri kontrolüne veriyordu. İlk günden itibaren hükmü zayıflatma mücadelesi verilmiştir⁶⁸. Haberleşme olmaksızın herhangi bir hareketin başlaması, başlayanların bütünleşmesi ve sonuç vermesi imkansızdı. “Milli Mücadele’nin kazanılmasında telgraf yoluyla haberleşmenin çok önemli bir yere sahip olduğu ve Anadolu’da çok yaygın biçimde kullanıldığı göz önüne alındığında, önemi kendiliğinden ortaya çıkar.”⁶⁹ İtilaf Devletlerinin haberleşme maddesini çok ince hesaplarla hazırladığı anlaşılmaktadır.

“Hem düşmanla savaşan, hem de yer yer meydana gelen isyanları bastırmakla meşgul olan Millî Hükûmet ve onun ordularının haberleşmesini en

⁶⁴ Zafer Gölen, “1905/6 -1914 Osmanlı ve 1927 Cumhuriyet Dönemi Bafra Nüfus Verilerinin Göç Açısından Değerlendirilmesi”, **Geçmişten Günümüze Göç**, (Ed. Osman Köse), III, Canik Belediyesi Yay., Samsun 2017, s. 1541.

⁶⁵ Özdemir, **a.g.e.**, s. 14.

⁶⁶ Yavuz Abadan, **Mustafa Kemal ve Çetecilik**, 2.b, Varlık Yay., İstanbul Ekim 1973, s. 146.

⁶⁷ Afet İnan, **Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, 3.b., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998, s. 201.

⁶⁸ Bu husus tarafımızdan şurada ele alınmıştır. Turan Akkoyun, “Mondros Ateşkesindeki Haberleşme Engelinin Aşılma Teşebbüsü: 23. Fırka Örneği”, **Tarih Okulu**, XI, nr. 33, Mart 2018, ss. 641-662.

⁶⁹ Fatma Acun, “Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, XXIV, nr. 2, Aralık 2007, s. 11.

kısa zamanda tesis etmek kesinlikle gerekliydi. Ancak o tarihlerde bir vilayet merkezini normal şartlarda idare edebilecek imkan ve tesise sahip olan Ankara telgrafhanesi ile Milli Ordu karargahlarının bulunduğu Eskişehir ve Afyonkarahisar telgrafhanelerinin artan haberleşme trafiğine uygun kapasiteye ulaşabilmeleri için memur ve makinalarla takviyesi gerekliydi. Bundan başka zaman zaman İtalyanlar tarafından rahatsız edilmekle beraber yine de Akdeniz'de memleketin hür bir iskelesi sayılan Antalya'nın ve Karadeniz sahilinde Ankara'nın en yakın iskelesi olan İnebolu'nun yeni Hükümet Merkezi Ankara'ya acilen muhabere irtibatı sağlaması gerekliydi.”⁷⁰

Zarureti bulunan bu husustaki çözümün “zor bir kişiliği”⁷¹ olan liderle de doğrudan alakası batılı araştırmacıların dikkatinden kaçmamıştır. “1918 mütarekesinden sonra Türk topraklarının müttefik güçler tarafından işgaline karşı mücadele eden milliyetçi hareket, 1919'da kendine bir lider buldu. Bu lider, Osmanlı ordu ve komutanları arasında en başarılısı ve ünlüsü olan Mustafa Kemal'di. Kemal, telgrafi kullanmada usta olduğunu kanıtladı. Anadolu'da üslerde çalışarak, müttefiklerin işgal ettiği İstanbul'da gizli destekçilerle temas geçmek, işgal güçlerine karşı siyasi ve askeri hareketleri koordine etmek ve dış dünya ile temas kurmak için telgraf kullandı. Anadolu'daki telgraf ağı Kemal'in büyük silahıydı. Muhafif milliyetçiler telgrafi İstanbul hükümeti aleyhine kullandılar ve kazandılar.”⁷²

Dünyanın İtilaf Devletleri arasında paylaşılması, emperyalizme yeni bir boyut kazandırmıştı. Bu bakımdan Türklüğün giriştiği bağımsızlık mücadelesinin emperyalizme başkaldırının gerçekleştirilebileceğini bütün dünyaya gösterme⁷³ gibi bir anlamı da bulunmaktadır. “Biz sadece kendimizin değil,

⁷⁰ Reşat Alşan, “Cumhuriyet'in Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VI, nr. 17, Mart 1990, s. 401.

⁷¹ “Mustafa Kemal'in zor bir kişiliği vardı. Taniyanların kolayca sevebilecekleri popüler biri değildi. Demokratik-ulusçu hareketteki önderliğini büyük ölçüde çalışkanlığına, hiçbir yazıyı cevapsız bırakmamasına, davasında sebat etmesine borçluydu.” Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920)**, II, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010, s. 446.

⁷² Roderic H. Davison, “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi”, (Trc. Durdu Mehmet Burak), **OTAM**, nr. 14, 2003, s. 385.

⁷³ Kamil İmir, “Türk Kurtuluş Savaşı, Mazlum Milletlerin Meşalesi Olmuştur”, **Kocatepe**, nr. 7391, 31 Ağustos 1989.

dünyadaki bütün mazlum milletlerin haysiyet ve istiklal kavgasını yaptık.”⁷⁴ Emperyalizmin yenilmez olmadığı Mustafa Kemal Paşa’nın liderliğinde, dünyaya gösterilmiştir.

Ateşkesin ilk günlerindeki endişelerin gerçeğe dönüştüğünü gösteren İzmir ve havalisinin Yunanlılar tarafından işgali hadisesinde Ermeniler ve Yahudilerin de aleyhimize rol oynamaları⁷⁵ girişilecek bağımsızlık hareketinin faaliyet alanlarını ortaya koymuştur. Bilhassa “1915 *Sevk ve İskan Kanunu* göç ettirilen Ermeniler, Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasından sonra şartların lehlerine dönüreceği düşüncesi ile eski yerlerine geri döndü.”⁷⁶ Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasını takiben, göç ettirilen Ermenilerin Fransızlar desteğinde geri döneceği ve işgale yelteneceği söylentilerinin yayılması, dehşet verici olayları yaşayan ve aynı dehşeti bir kere daha yaşayacağını bilincinde olan Türk halkını endişeye sevk etmişti⁷⁷. Gerçekten de eskiden olduğu gibi birlikte yaşamlarını sürdürme niyetinde olmadıklarını çok geçmeden ortaya koydular. Onlara karşı gerekli tedbirler alınmak zorunda kalındı. 11 Kasım 1919 tarihli “Anadolu’da Ermeni nüfusu artırmak için Amerika vs. yerlerden Adana’ya olan muhaceretin durdurulması ve teferruatı hakkında umuma talimat”⁷⁸ bunlardan birisidir.

Türklüğün bağımsızlık mücadelesi eskiden beri olduğu gibi sadece erkeklerle yürütülmedi. Türk kadını cephe, cephe gerisinde, faaliyetleriyle, dualarıyla hatta türküleriyle direnişin en canlı örneği olmuştur. “Bütün köy kadınları odayı doldurdu. Kadınlar konuşuyor, örgü örüyor, türkü çağırıyorlardı. Bu, gerçek bir Anadolu sahnesiydi. Türküleri birer iniltiydi ve hep dağların ardındaki sevgilileri çağırıyordu.”⁷⁹ Özlem bağımsızlığa ve bağımsızlığı sağlama gayretine girişenler üzerine yoğunlaşmış bir haldeydi.

⁷⁴ Asım Gündüz, **Hatıralarım**, Kervan Yay., İstanbul 1973, s. 200.

⁷⁵ M. Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken, I, Mondros Mütarekesi’nden Sivas Kongresine**, İş Bankası Yay., Ankara 1959, s. 126.

⁷⁶ Nermin Zahide Aydın, “Kilis’teki Milli Mücadele’de Bir Kahraman: Yüzbaşı Kamil Polat Bey”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-28 Ekim 2017: Tam Metin Kitabı**, (Ed. Özcan Bayrak), Kahramanmaraş 2017, s. 292.

⁷⁷ Kemal Çelik, “Milli Mücadele’de İlk Kurşun ve Dörtyol’un Düşman İşgalinden Kurtuluşu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIV, nr. 41, Temmuz 1998, s. 480.

⁷⁸ **ATASE Arşivi**, Klasör nr. 304, Dosya nr. (56)-22, Fihrist nr. 57.

⁷⁹ Halide Edip Adıvar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi Yay., İstanbul 1994, s. 212.

İşgalcilere karşı ferdi teşebbüsler karşı teşebbüsler yazışmalara yansımıştır. 10 Aralık 1919 tarihinde “Kütahya’nın Öküzhöyük köyünde İngiliz askerlerine ateş eden Osman Çavuş ve arkadaşlarının yakalanması hususu II. Orduya”⁸⁰ 23. Fırka tarafından bildirilmiştir. Yazışmalar, meselenin üzerinde titizlikle durulduğunu ortaya koymaktadır. 20 Aralık 1919 tarihli “Kütahya’da Osman Çavuş ve Binbaşı Nuri Bey hakkında tahkikat yapılması ile ilgili telgraflar”⁸¹ ertesi günde tekrarlanmış⁸² ve bir gün sonra da “Kütahya’da İngilizlere silah atan Osman Çavuş’un cephe şehit olduğu 23. Fırka’nın telgrafi ile bildirilmiştir.”⁸³

Ateşkes hükümlerine göre ülkeyi işgal edenler Türk milletinin ve devletin saygınlığını tanımadıkları gibi idari makamları dikkate almadıklarını 12 Aralık 1919 tarihli Afyonkarahisar’a dair askeri yazışmada bir kere daha göstermişlerdir. “Mutasarrıfın İngiliz mümessilinin davetine icap etmemesi üzerine İngilizlerin İstasyon caddesine giden yola nöbetçi koyarak arabalarının geçişlerine mani olduğu”⁸⁴ gibi üç hafta sonraki 1 Ocak 1920 tarihli yazışmadan “Afyonkarahisar’daki İngiliz zabitanın mutasarrıfı ayağına çağırdığı”⁸⁵ da anlaşılmaktadır.

Türklüğün bağımsızlık mücadelesi bir takım milli simgeler ortaya çıkarmıştır ki “İzmir” de bunlar arasında yer almaktadır. Bağımsızlık hareketinin lideri ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Paşa, kurtuluştan üç yıl sonra şehre gerçekleştirdiği ziyareti esnasında sarf ettiği şu sözlerle bunu ortaya koymaktadır: ⁸⁶ “Muhterem İzmirli, siz hem çok bedbaht oldunuz, fakat aynı zamanda çok bahtiyarsınız, çünkü çok işkenceler, acı zulümler ve tazyihler gördünüz. Fakat, bahtiyarsınız, çünkü bütün memleket sizi hedef istihsal ad etdiği için kurtuldu.”

⁸⁰ ATASE Arşivi, Klasör nr. 304, Dosya nr. (56)-22, Fihrist nr. 52.

⁸¹ ATASE Arşivi, Klasör nr. 304, Dosya nr. 22, Fihrist nr. 104.

⁸² ATASE Arşivi, Klasör nr. 304, Dosya nr. 22, Fihrist nr. 112.

⁸³ ATASE Arşivi, Klasör nr. 304, Dosya nr. 22, Fihrist nr. 116.

⁸⁴ ATASE Arşivi, Klasör nr. 304, Dosya nr. 22, Fihrist nr. 68.

⁸⁵ ATASE Arşivi, Klasör nr. 304, Dosya nr. 22, Fihrist nr. 165.

⁸⁶ Ahenk, nr. 10036, 13 Teşrin evvel 1341.

SONUÇ

Beşeriyet açısından XX. yüzyıl, önceki onlarca yüz yıldan çok daha yıpratıcı yaşanmış ve arkasında iki dünya savaşı birden bırakmıştır. Dünya savaşı gibi büyük bir olayda galip taraf, menfaatlerini sürekli kılma, rakip devletlerin tehditlerini geçersiz hale getirme yolunda yeni yapılanmalara öncülük ederken, mağluplar ise kendisine yapılan dayatmalara savaşın sona erme ihtimaliyle boyun eğmişlerdir.

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması, savaş devam ederken İtilaf Devletlerinin gizli antlaşmalarla kendi aralarında paylaştığı Osmanlı coğrafyasını işgale başlamasıyla süratle yürürlüğe koyduğu bir dönemi başlatmıştır. İngilizler sadece süratli davranmamış, aynı zamanda kendilerine Yunan, Ermeni gibi unsurları eklemişlerdir. Bu durum Türklüğü de harekete geçirmiştir.

5 Kasım'da Yıldırım Orduları Kumandanı Mustafa Kemal Paşa'nın Sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya çektiği telgrafta "İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, ihtirasatının önüne geçmeye imkan kalmayacaktır" şeklinde tepkisini ortaya koyması yakın gelecekteki gelişmelerin de habercisi olmuştur. Aynı gün müttefikler, Wilson'un 8 Ocak'ta yayınlamış olduğu ilkeleri kabul ettiklerini ilan ettiler. Bunun uluslararası bir manevradan ibaret olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Türk Ordusu imkanlar dahilinde tedbirler almaya çalışmıştır. Mütarekenin başlarından itibaren muhtemel tehlike ve tehditler vatan yolunda yürüyenlerce fark edilmiştir.

Mütareke hükümleri, Türklerin elinde hiçbir savunma imkanı bırakılmaksızın tatbik edilmek yolunda idi. Mustafa Kemal Paşa'nın ilk andan itibaren "Türklüğü" ve "Türk halkını" dikkate aldığı yazışmalara yansımaktaydı. Ateşkesteki belirsizliklerin vatan topraklarının tamamını tehdit altına düşüreceği endişesi de daima gündemindedir.

Yıllardır cepheden cepheye vatani için sevk edilen ve gösterdiği kahramanlıklara rağmen büyük acılara maruz kalan "Türk milletinin beklentisinin aksine bütün ülkenin işgali ve bu işgallerin de hukuki dayanağı olarak antlaşmanın esas alınması, yerel direniş örgütlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur."

"Mevcut olduğu günden beri hür yaşamış bulunan Türk milleti" Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra olmasa da çok geç-

meden tehlikenin varlığını anlamakta zorlanmadı. Bilhassa İzmir'in işgali, bağımsızlık hareketini kaçınılmaz hale getirdi.

Her devlet ve toplum, ateşkesin hükümlerinden kendi lehine sonuçlar elde etmenin peşine düşmüştür. Sadece son dört yılda neredeyse dört askerinden birisini dünya savaşında yitirmesine karşın sonuna kadar savaşı sürdüren Türklük, elde kalan son vatan parçasının da ateşkes hükümlerinin hukuksuz uygulamalarıyla işgal teşebbüsü karşısında ayağa kalkmıştır. Bu süreçte, Mondros ateşkesinin tek taraflı uygulanmasına büyük bir reaksiyon başlamış ve gelişmiştir.

Tarihi, Türklerin Anadolu'ya dahil olmasına kadar uzanan ancak 1815 Viyana Kongresi ile Avrupa'nın sistemli bir politikası haline gelen "Şark Me-selesi" yüzyıldan biraz fazla bir zaman geçtikten sonra imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile tamamen gerçekleştirilme ümidini vermiş ve "son noktayı Sevr ile koymak istemişlerdir."

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında "ata yurdu" içinde uluslararası desteklerden kaynaklanan cüretkarlıklar neticesinde nüfus nakillerine girişilmiştir. Paris Barış Antlaşması'nda çıkan onay üzerine işgale giriştikleri Batı Anadolu'da kalıcı olabilmek için sözde iddialarını gerçekleştirmek adına sistemli bir şekilde gayr-ı Müslim göçmen yerleştirme yoluna gitmişlerdir.

Ateşkes, "Türklerin savaş yıllarında karşılaştıkları krizlerin etkisiyle durumlarını değerlendirmeleri ve kendi başlarına yeni bir millî devlet oluşturma stratejisini uygulama kararını alma yoluna giriş sürecini hızlandırmıştır." Burada bağımsızlık hareketinin liderinin kendisini kabul ettirmesi de etkili olmuştur. Ayrıca ateşkesin ortaya koyduğu barışla "kökleri en eski beşeriyet tarihinin derinliklerinde bulunan Türk milletinin son ve tek müstakil devleti yıkılıyordu." Mukavemet hareketinin başarısızlığı Türklüğü devletsiz bırakacaktı.

Türklüğün, Mondros ateşkes hükümlerinin açıklanması ve uygulanmaya başlamasıyla giriştiği bağımsızlık mücadelesinin, emperyalizme başkaldırının gerçekleştirilebileceğini uluslararası kamuoyuna gösterme gibi bir anlamı da bulunmaktadır. Emperyalizmin yenilmez olmadığı Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde tüm dünyaya gösterilmiştir.

KAYNAKÇA**Arşiv****ATASE Arşivi****Sürelî Yayınlar****Afyonkarahisarında Nur****Ahali (İzmir)****Ahenk (İzmir)****Amme İdaresi Dergisi****Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi****Askerî Mecmua****Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi****Ati****Belleten****Cumhuriyet****Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi****EKEV Akademi Dergisi****Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi****Ermeni Araştırmaları****GAUNSS****Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi****Harp Tarihi Vesikaları Dergisi****Kocatepe (Afyon)****Minber****OTAM****Tarih Okulu**

Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar

TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni

Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları

Yeni Türkiye

Kitaplar, Makaleler, Hatıralar, Bildiriler

Abadan, Yavuz, **Mustafa Kemal ve Çetecilik**, 2.b, Varlık Yay., İstanbul Ekim 1973.

Acun, Fatma, “Milli Mücadele ve Atatürk Dönemi Kaynaklarının Toplu Değerlendirilmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, XXIV, nr. 2, Aralık 2007, ss. 1-21.

Acun, Fatma, **Yakın Dönem Tarihi Metodolojisi**, Siyasal Kitabevi Yay., Ankara Temmuz 2017.

Adanalı Ziya, “Cihan Harbinde Asker”, **Afyonkarahisarında Nur**, I, nr. 9, 31 Ağustos 1340- 1924, s. 6.

Adıvar, Halide Edip, **Türkün Ateşle İmtihanı**, Atlas Kitabevi Yay., İstanbul 1994.

Akkoyun, Turan, “Mondros Ateşkesindeki Haberleşme Engelinin Aşılma Teşebbüsü: 23. Fırka Örneği”, **Tarih Okulu**, XI, nr. 33, Mart 2018, ss. 641-662.

Akşin, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Son Meşrutiyet (1919-1920)**, II, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2010.

Alşan, Reşat, “Cumhuriyet’in Kuruluşu ve İlk On Beş Yılında PTT İşletmesi”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, VI, nr. 17, Mart 1990, ss. 391-420.

Anderson, M. Smith, **Doğu Sorunu 1774-1923**, (Trc. İdil Eser), Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.

Armstrong, Harold Courtenay, **Bozkurt: Kemal Atatürk’ün Yaşamı**, (Trc. Gül Çağalı Güven), 6. b., Arba Yay., İstanbul Mayıs 1998.

Arslan, Ali; Güllü, Ramazan Erhan, **Sevk ve İskânın Yüzüncü Yılında: Bütün Yönleriyle Ermeni Meselesi El Kitabı**, İstanbul Aydın Üniversitesi Yay., İstanbul 2015.

Atatürk, Kemal, **Nutuk**, I, 10. b., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1970.

Atatürk, Kemal, **Nutuk**, II, 9. b., Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., İstanbul 1970.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Tamim ve Telgrafları, V, (Haz. Sadi Borak, Utkan Kocatürk), Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara 1972.

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, IV, **Açıklamalı Dizin ile**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2006.

Atay, Falih Rıfki, **Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri**, Sel Yay., İstanbul 1955.

Aydın, Nermin Zahide, "Kilis'teki Milli Mücadele'de Bir Kahraman: Yüzbaşı Kamil Polat Bey", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-28 Ekim 2017: Tam Metin Kitabı**, (Ed. Özcan Bayrak), ASOS Yay., Kahramanmaraş 2017, ss. 289-312.

Çelik, Akın, "Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Tehcir Davalarına Yönelik Tepkiler", **Yakın Dönem Türkiye Tarihi Araştırmaları**, XI, nr. 21, 2012/1, ss. 1-26.

Çelik, Kemal, "Milli Mücadele'de İlk Kurşun ve Dört Yol'un Düşman İşgalinden Kurtuluşu", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, XIV, nr. 41, Temmuz 1998, ss. 477-486.

Çırakoğlu, Ahmet, "Uluslararası İlişkilerde Hayalcilik ve Gerçeklik", **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi III. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 26-28 Ekim 2017: Tam Metin Kitabı**, (Ed. Özcan Bayrak), ASOS Yay., Kahramanmaraş 2017, ss. 659-667.

Davison, Roderic H., "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi", (Trc. Durdu Mehmet Burak), **OTAM**, nr. 14, 2003, ss.347- 386.

Dayı, S. Esin, **Elviye-i Selâse'de (Kars, Ardahan, Batum) Millî Teşkilâtlanma**, Kültür Eğitim Vakfı Yay., Erzurum 1997.

Driault, Eduard, Şark Meselesi: **Bidâyet-i Zuhûrundan Zamanımıza Kadar**, (Trc. Mehmed Nafiz), Tanin Matbaası, İstanbul 1912.

Dursun, Davut, “Modern Türkiye’den Yeni Türkiye’ye”, **Yeni Türkiye**, nr. 56, Ocak- Şubat 2014, ss. 255-259.

Erim, Nihat, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, I, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yay., Ankara 1953.

Faruk Şükrü, “31 Ağustos: Dumlupınar”, **Afyonkarahisarında Nur**, I, nr. 9, 31 Ağustos 1340- 1924, s. 6.

“Fethi Bey’in Beyanati”, **Minber**, 4 Teşrin-i sani 1334.

Fromkin, David, **Barışa Son Veren Barış; Modern Ortadoğu Nasıl Yarattı? 1914-1922**, (Trc. M. Harmancı), Sabah Yay., İstanbul 1986.

Gaun, Maxime, “Bir Yol Ayrımının Sebepleri: Mondros Mütarekesi’nden İtibaren Lozan Antlaşması’na Kadar Fransa Cumhuriyeti ile Ermeni Komiteleri Arasındaki İlişkiler”, **Ermeni Araştırmaları**, nr. 49, 2014, ss. 159-188.

“Gençliğin Âtisi”, **Atı**, 21 Kanun-ı evvel 1334- 1918.

Gökbilgin, M. Tayyip, **Milli Mücadele Başlarken, I, Mondros Mütarekesinden Sivas Kongresine**, İş Bankası Yay., Ankara 1959.

Gölen, Zafer, “1905/6 -1914 Osmanlı ve 1927 Cumhuriyet Dönemi Bafra Nüfus Verilerinin Göç Açısından Değerlendirilmesi”, **Geçmişten Günümüze Göç**, (Ed. Osman Köse), III, Canik Belediyesi Yay., Samsun 2017, ss. 1533-1546.

Güler, Ali, **İşgal Yıllarında Yunan Gizli Teşkilatları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1988.

Gündüz, Asım, **Hatıralarım**, Kervan Yay., İstanbul 1973.

İhsan, **Askerî Tarih**, III, Mekteb-i Harbiye Matbaası, İstanbul 1341.

İmir, Kamil, “Türk Kurtuluş Savaşı, Mazlum Milletlerin Meşalesi Olmuştur”, **Kocatepe**, nr. 7391, 31 Ağustos 1989.

İnan, Afet, **Medenî Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk’ün El Yazıları**, 3. b., Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1998.

- “İstiklal Harbi Kahramanı Rauf Bey”, **Ahali**, nr. 63, 16 Haziran 1340-1924.
- Jaeschke, Gotthard, “Mondros’a Giden Yol”, **Belleten**, nr. 109, Ocak 1964, ss. 141-153.
- Kartın, Cengiz, “İngiltere’nin Bağdat’ta Kurduğu Sistem (1918-1920)”, **100. Yılında Uluslararası Bağdat (Medînetü’s-Selâm) ve Kûtü’l-Amâre Sempozyumu İstanbul 20-22 Aralık 2017 Bildiri Özetleri**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2017, s. 20.
- Kemal, Cemal, “Mustafa Kemal’in Mondros Mütarekesi’ne Tepkisi”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, nr. 46, Güz 2010, ss. 367-400.
- Keskin, Mustafa, “Milli Mücadele’de Türk Hava Kuvvetleri İçin Uçak Sağlanması”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, nr. 2, 1988, ss. 215-222.
- Kılavuz, Nuran, “Mondros’tan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışına Kadar Millî Mücadele’nin Siyasal Gelişimi”, **EKEV Akademi Dergisi**, XVI, nr. 51, Bahar 2012, ss. 61-72.
- Kurt, Emin, “Türk Havacılarının Millî Mücadeleye Katılma Girişimi: Maltepe Firarı (7 Haziran 1920)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, nr. 60, Bahar 2017, ss. 119-142.
- Mehmet Şefik, **İstiklal Harbinde 57. Fırka ve Aydın Millî Cidali**, I, Askerî Mecmua, İstanbul 1937.
- Melek, Kemal, **Doğu Sorunu ve Milli Mücadele’nin Dış Politikası**, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1978.
- Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk**, (Haz. Kemal Gurulkan), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2007.
- Önen, Nizam; Reyhan, Cenk, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye’de Ülke Yönetimi: Halkçılık Beyanname, Teşkilatı-ı Esasiye ve Yasalaşmayan Kanun Tasarıları”, **Amme İdaresi Dergisi**, XLII, nr. 4, Aralık 2009, ss. 1-23.
- Özalp, Yalçın, **Mustafa Kemal ve Millî Mücadele’nin İlk Zaferi**, Kahramanmaraş Belediyesi Kültür Yay., Ankara 1984.

- Özdemir, Hikmet, **Mondros'tan Lozan'a Ermenilerin Uyrukluk Sorunu**, Harp Akademileri Komutanlığı Yay., Ankara 2010.
- Polat, Zelkif, "Sosyo-Ekonomik Açından Afyonkarahisar'da Gayrimüslimler (1840-1922)", **VIII. Uluslararası Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu 5-7 Nisan 2018; Bildiri Özetleri Kitabı**, (Ed. E. Emel Sarlık), Afyonkarahisar 2018, s. 269-270.
- Sarihan, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, I, Mondros'ta Erzurum Kongresi'ne**, 2. b., Öğretmen Yay., Ankara Temmuz 1986.
- Sarısrı, Serdar, "Yunanlıların Batı Anadolu'da Nüfus Çoğunluğunu Sağlama Gayretleri ve Yunan Hükümeti'nin Bir Genelgesi", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, nr. 37-38, Mayıs-Kasım 2006, ss. 127-139.
- Selvi, Haluk, **İşgal ve Protesto**, Değişim Yay., İstanbul 2007.
- Sonyel, Selâhi R., "İngiliz Belgelerine Göre Anadolu Yanıyor-6", **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1992.
- Soysal, İsmail, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)**, I, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2000.
- Söylemezoğlu, Ali Kemal, **Yok Edilmek İstenen Millet**, Cumhuriyet Yay., İstanbul 2001.
- Tsursumia, Zaza, "İslam Gürcistanı Gazetesi Redaktörü Memed Abaşidze ve Batum Acara Özerklik Sorunu", **100. Yılında Sovyet İhtilali ve Türk Dünyası**, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay., Ankara 2018, ss. 333-344.
- Tunçalp, Enver, "Koca Behçet'in Savaş Anıları", Koca Behçet, **Milli Mücadele Günlüğü**, (Haz. Mehmet Behiç Görktan) [içerisinde], Afyonkarahisar 2016, s. 12-13.
- Turan, Refik, "Türkiye Cumhuriyeti Tarihinde Misak-ı Millî Devamlılığı", **Yeni Türkiye**, nr. 93, Ocak Şubat 2017, ss. 13-17.
- Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, 3. b., Genelkurmay Basımevi, Ankara 1999.

- Türkmen, Zekeriya, **Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920)**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001.
- Türkmen, Zekeriya, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, **OTAM**, nr. 11, 2000, ss. 615-632.
- Uluslan, Şayan, “Şark Meselesi’nden Sevr’e Türkiye”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VIII, nr. 18-19, Bahar-Güz 2009, ss. 229-256.
- Üçer, Sırrı Emrah, “Mütarekenin İlk Günlerinde Yedek Subaylar Neden Örgütlendiler?”, **Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar**, nr. 14, Yaz 2012, ss. 53-71.
- Yılmaz, Yahya, “Mondros’tan Ankara Anlaşması’na İskenderun - Antakya Bölgesinin Durumu, İşgallere Karşı Mustafa Kemal Paşa’nın Tepkisi ve Tayfur (Sökmen) Bey’in Faaliyetleri (1918-1921)”, **GAUNSS**, XVII/ 1, 2018, ss. 378- 402.
- Yiğit, Ali, “Ortadoğu, Enerji ve Savaş”, **TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni**, 2013/2, ss. 10-13.